

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.10845607>

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA G‘AZNACHILIK AXBOROT TIZIMIDA BYUDJET NAZORATINI YAXSHILASH

Mirsamatov Baxrom Baxodirovich

O‘zbekiston Respublikasi bank-moliya akademiyasi magistri

ANNOTATSIYA

Maqolada raqamli iqtisodiyot - bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan iqtisodiy faoliyat, tijorat operatsiyalari va professional o‘zaro munosabatlarning butun dunyo bo‘ylab tarmog‘i ekanligi xususida so‘z yuritilib, u orqali mablag‘lar bilan operatsiyalarni hisobga olishda davlat g‘aznachilik organlarining nazorat faoliyati g‘aznachilik tomonidan oluvchining shaxsiy hisobvarag‘iga byudjetdan tashqari mablag‘larning kelib tushishi va ularning ma‘lum maqsadlar uchun sarflanishini nazorat qilish imkonini berishi tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, byudjet, mablag‘, davlat, fuqaro, g‘aznachilik, mulk, axborot.

АННОТАЦИЯ

В статье утверждается, что цифровая экономика представляет собой всемирную сеть экономической деятельности, коммерческих сделок и профессиональных взаимодействий, поддерживаемую информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ), посредством которых средства при учете операций с ними анализируются, что контрольная деятельность органов государственного казначейства позволяют казначейству контролировать поступление внебюджетных средств на лицевой счет получателя и их расходование на определенные цели.

Ключевые слова: цифровая экономика, бюджет, финансирование, государство, гражданин, казна, собственность, информация.

ABSTRACT

The article argues that the digital economy is a worldwide network of economic activities, commercial transactions and professional interactions supported by information and communication technologies (ICTs), through which funds in the accounting of operations with s, it is analyzed that the control activities of the state treasury bodies allow the treasury to control the arrival of extra-budgetary funds to the recipient’s personal account and their spending for certain purposes.

Keywords: digital economy, budget, funding, state, citizen, treasury, property, information.

Ma'lumki mablag'lar bilan operatsiyalarni hisobga olishda davlat g'aznachilik organlarining nazorat faoliyati g'aznachilik tomonidan oluvchining shaxsiy hisobvarag'iga byudjetdan tashqari mablag'larning kelib tushishi va ularning ma'lum maqsadlar uchun sarflanishini nazorat qilishda namoyon bo'ladi. Davlat byudjet muassasalarining majburiyatlari bo'yicha subsidiar javobgar bo'lishini hisobga olsak, davlat g'aznachilikda byudjetdan tashqari hisobvaraqlar ochish to'g'risida qaror qabul qilish mantiqan to'g'ri keladi, chunki bu holda g'aznachilik vakili bo'lgan davlat byudjet majburiyatlari hajmini doimiy ravishda kuzatib boradi. Bu jarayon, shuningdek, davlat tomonidan haqiqatan ham davlat yordamiga muhtoj bo'lgan muassasa va tashkilotlar ro'yxatini aniqlash imkonini beradi.

Dastlabki g'aznachilik nazorati daromadlar va xarajatlar smetalarini, shartnomaviy bitimlarni va boshqa hujjatlarni belgilash, ko'rib chiqish va tasdiqlash bosqichida moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirishdan oldin amalga oshiriladigan nazoratdir. Bu byudjet mablag'larining samarasiz, noto'g'ri yo'naltirilgan va noqonuniy sarflanishining oldini olishga qaratilgan. Dastlabki nazoratni o'tkazish xarajatlarning asoslilikini, taqdim etilgan hisob-kitoblarning to'g'riligini tekshirishni va rejalashtirilgan smetalarning tegishli byudjet mablag'lari chegaralariga muvofiqligini tekshirishni o'z ichiga oladi.

Joriy g'aznachilik nazorati byudjet ijrosi jarayonida operativ ma'lumotlarni, byudjet ijrosi bo'yicha joriy hisobotni, budjet oluvchilar tomonidan mablag'lardan foydalanish to'g'risidagi ma'lumotlarni tahlil qilish yo'li bilan amalga oshiriladi. Bu byudjet mablag'lari bilan moliyaviy operatsiyalarni amalga oshirish bosqichida tezkor faoliyatni nazorat qilish bo'lib, boshqaruvchilar tomonidan byudjet mablag'lari ajratmalarining moliyaviy intizomga rioya etilishini, ya'ni byudjet normalari va standartlariga muvofiqligini, moliyaviy va pul hisob-kitoblarini o'z vaqtida amalga oshirilishini muntazam tekshirishdan iborat.

Byudjetdan tashqari jamg'armalarning daromadlari va xarajatlari smetalarini tuzish va tasdiqlash tartibida davlat byudjet jamg'armalarining bosh boshqaruvchisi tomonidan belgilanadi. Davlat byudjet jamg'armalarining bosh ma'muri tomonidan

belgilanadigan tartibda tasdiqlangan byudjetdan tashqari jamg'armalarning daromadlari va xarajatlari smetasi bilan belgilanadi. Byudjetdan tashqari jamg'armalar bo'yicha taqdim etilgan daromadlar va xarajatlar smetalarining byudjetdan tashqari jamg'armalarning ta'lim manbalari va ulardan foydalanish yo'nalishlari bo'yicha ruxsatnomalariga muvofiq keladi. Moliyaviy yil boshidagi shaxsiy hisobvaraqdagi byudjetdan tashqari mablag'lar qoldig'ini hisobga olgan holda smeta xarajatlari summasidan daromadlar miqdoridan oshmasligi kerak. Hozirgi vaqtda davlatning barcha moliyaviy resurslari davlat g'azna nazorati ostida ekanligini va mavjud nazorat davlat mablag'larini to'liq himoya qilishni ta'minlaydi.

Fikrimizcha, g'aznachilik organlarining, qolaversa, dastlabki va joriy g'aznachilik nazorati sohasida nazorat vakolatlarini kengaytirish zarur. Bu g'aznachilikni joriy nazoratning asosiy davlat organi va masala bo'yicha asosiylardan biriga aylanishiga imkon beradi. Keyingi nazorat darajasini oshirish maqsadida profilaktik nazoratni amalga oshirish chog'ida g'aznachilik organlariga kelib tushgan axborotni ular tomonidan keyingi nazoratni amalga oshiruvchi organlarga tezkorlik bilan yetkazilishi maqsadga muvofiqdir. Shunday qilib, davlat moliyaviy nazoratining barcha shakllarini o'z ichiga olgan tizim haqida gapirish mumkin bo'ladi.

Mamlakat rivojlanishining zamonaviy sharoitida dasturiy-maqsadli byudjetni rejalashtirish bilan bog'liq moliyaviy va byudjet sohasidagi nazorat ayniqsa dolzarbdir. Bu borada davlatimiz tomonidan qator qonuniy islohotlar olib borilgan. Ushbu islohotning mohiyati byudjet jarayonining asosiy e'tiborini byudjet xarajatlarini boshqarishdan mas'uliyatni oshirish va ishtirokchilarning mustaqilligini kengaytirish orqali natijalarni boshqarishga o'tkazishdan iborat.

Dasturiy-maqsadli byudjetlashtirish usuli byudjet resurslarini taqsimlash va ulardan foydalanishning haqiqiy yoki rejalashtirilgan natijalari o'rtasidagi bevosita bog'liqlikni ta'minlaydi.

Eng dolzarb muammolar qatorida, bizning fikrimizcha, davlat byudjet mablag'larini sarflashda ko'zlangan maqsadlar va natijalarga erishish darajasini baholash, shuningdek, idoralararo va mintaqaviy byudjetni rejalashtirish va boshqarish

sifatini baholash metodologiyasini ishlab chiqish zarurligini ta'kidlashimiz mumkin. Bu muammo barcha nazorat organlari uchun umumiy bo'lib, g'aznachilik organlarining sa'y-harakatlarini davlat moliyaviy nazoratining boshqa ishtirokchilari bilan birlashtirish ushbu sohada oqilona va muvozanatli nazorat usullarini olish imkonini beradi. Shuni unutmaslik kerakki, ushbu faoliyatni tashkil etish va g'aznachilik, nazorat va nazorat organlari faoliyati natijalari xalqaro standartlarga mos kelishi hamda umumlashtirish va tahlil qilish uchun taqdim etishda ochiq bo'ladi. Buning uchun, birinchi navbatda, nazorat faoliyati usullarini, olingan natijalarni to'plash, jamlash, qayta ishlash va tahlil qilish imkonini beruvchi hisobot tizimlari va dasturiy ta'minotni unifikatsiya qilish, axborot bilan o'zaro aloqa qilish tartibini belgilash zarur.

Ushbu masalalarni hal qilish davlat moliyaviy nazoratining barcha ishtirokchilarining auditorlik faoliyatini optimallashtirish imkonini beradi va nazorat-nazorat faoliyatining tekshirilayotgan tashkilotlarning moliyaviy faoliyatiga salbiy ta'sirini kamaytirishga yordam beradi.

Byudjet jarayoni va davlat moliyasini boshqarishda elektron SMART nazorat (nazorat) tizimini joriy etish va uning huquqiy asoslarini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Boshqariladigan muhitda yuzaga keladigan xavf va o'zgarishlarga tezkor javob berish uchun boshqaruv qarorlarini qabul qilishdagi yangiliklardan biri bu elektron SMART boshqaruv (nazorat qilish)dir. Soha vakillari tomonidan bu axborot tizimni amalga oshirish va rivojlantirish bo'yicha kompleks dastur uzoq yillarga mo'ljallangan davlat dasturlari mavjud.

Darvoqe, SMART boshqaruv axborot tizimi ya'ni "Raqamli" nazoratchi va davlat moliyasi sohasida yanada ilg'or profilaktik mexanizmlarni yaratish ma'muriy yukni kamaytirishga yordam beradi va quyidagilarga qaratilgan:

- davlat byudjet (FB) xarajatlarini samarali rejalashtirish va uni amalga oshirish bo'yicha o'z vaqtida qarorlar qabul qilish uchun byudjet mablag'larini asoslashning yangi formatini yaratish;

- O‘zbekiston Respublikasi davlat byudjet tizimi byudjetlarining davlat moliyasi bo‘yicha buxgalteriya hisobi va hisobot ma‘lumotlarini birlashtirish orqali raqamli integratsiya, davlat xizmatlari faoliyatining shaffofligi va hisobdorligini ta‘minlashdan iborat;

- budget jarayonining bajarilishini raqamli monitoringini olib borish va budgetdan ajratiladigan mablag‘larni g‘aznachilik ta‘minotiga ko‘maklashadi;

- nazorat qilish tizimini faollashtirishni kuchaytirish yagona raqamli platformaga asoslangan.

SMART control tizimini amalga oshirishda asosiy rol Moliya vazirligiga, Davlat G‘aznachilikka, Davlat mulkni boshqarish agentligiga tegishli bo‘lib, uning foydalanuvchilari ichki davlat (shahar) moliyaviy nazorat va audit organlari va bo‘linmalari hisoblanadi.

“Aqlli elektron tizim”ga kirish uchun nazorat organi tekshirilayotgan muassasa bilan shartlar va majburiyatlarning bajarilishini nazorat qiluvchi kompyuter dasturi ko‘rinishida qayd etilgan shartnoma (aqlli shartnoma) tuzishi shart.

Aqlli shartnomalar barcha tayinlangan vazifalarni avtomatik tarzda qayta ishlaydi, ularni amalga oshirish jarayonida xatolarni bartaraf qiladi. Shuningdek, ko‘p vaqtni tejaydi. Unda inson nazoratini talab qilmaydi (tranzaksiya jarayonini sekinlashtiradigan nazoratchilar mavjudligi).

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. *Финансовое планирование и контроль / Под ред. М.А. Паукова, А.Х. Тейлора - М.: ИНФРА-М, 1996.*
2. *13. Финансы и кредит./Подред. А.М. Ковалевой — М.: «Финансы и статистика», 2004.*
3. *Мгшалкин Р.Е. Теоретические вопросы государственного и финансового контроля//«Финансы». 2003. № 12.*
4. *15. Поисков В. Г. О некоторых вопросах государственного финансового контроля в стране//«Финансы». 2002. № 5.*
5. *16. Лебедев Д.О. Федеральное казначейство и осуществление государственного финансового контроля// «Финансы». 2002. № 8.*
6. *17. Каковкина Т.В. Принцип системности финансового контроля и механизм его реализации. Финансы. 2002. № 8.*